

KOMUNIKAČNÉ MODELY V KOMUNIKAČNÝCH A MEDIÁLNYCH ŠTÚDIÁCH

Michal BOČÁK

POJEM MODEL V ŠTÚDIU KOMUNIKÁCIE

Model je, podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka (2003), „schéma javu, predmetu slúžiaca na jeho skúmanie“, pomáha nám tým, že „zjednodušuje realitu, vyberá z nej kľúčové prvky a poukazuje na vzťahy“ (McQuail – Windahl, 1989). Pre oblasť komunikačných štúdií ponúka výstižný obraz na definovanie modelu Volek: chápe ho ako „mapu, ktorá popisuje [„komunikačnú“, pozn. M. B.] krajinu tak, že z nej vyberá jej najpodstatnejšie charakteristiky“ (Volek, 2002).

V bežnom poňatí teda model evokuje zjednodušené, schematické zobrazenie, znázornenie, načrtnutie skúmaného javu. Do takouto definíciou stanoveného rámca sa bez problémov vtesná prvý z modelov, ktorému sa budem vo svojom článku venovať – prenosový model komunikácie. Na nejasné používanie výrazu model narážame pri druhom, tzv. kultúrnom modeli: nakreslený ho totiž nenájdeme, a tak by tu používanie výrazu model mohlo, napr. pri vyučovaní tejto témy, pôsobiť rušivo.

Spomenutý terminologický nedostatok v slovenčine vzniká kvôli tomu, že v anglo-americkom jazykovom prostredí (môžeme ho, rovnako ako vo všetkých oblastiach, aj v mediálnych a komunikačných štúdiách nazvať univerzálnym) výraz komunikačný model nadobúda omnoho širší význam, kde by presnejší preklad mohol znieť napr. **poňatie** (chápanie) **komunikácie**. V učebnici médií Grossberga, Wartellovej a Whitneyho (1998,

s. 16) v úvode kapitoly venovanej komunikačným modelom okrem slova *model* nájdeme aj slovo *perspective*, t. j. náhľad, perspektíva.

V zhode s relevantnou domácou prekladovou či pôvodnou odbornou literatúrou (McQuail, 1999; Burton – Jiráček, 2001; Jiráček – Köpplová, 2003; Reifová /ed./, 2004), prikláňam sa k akceptovaniu medzinárodne používaného termínu *model* v jeho širšom zmysle, resp. v prípade potreby (napríklad pri vyučovaní úvodov do komunikačných či mediálnych štúdií) navrhujem využívať ako synonymné aj spojenie *poňatie komunikácie*. Oba výrazy používam i v ďalšom texte.

PRENOSOVÝ MODEL KOMUNIKÁCIE

Cudzím názvom, pod ktorým tento typ komunikačného modelu v literatúre často nájdeme, je transmisívny model (transmisia = prenos, ale aj vysielanie). Podľa svojich, najmä starších zástupcov sa často spája s termínom lineárny (priamy, priamočiary).

Podstatou modelu je prenos informácie od expedienta (odosielateľa) k percipientovi (prijímateľovi). Už samotné slovo prenos implikuje významy ako proces, smer, zacielenie; implicitne sa vyjadruje aj k určitým vlastnostiam komunikantov (predpoklad aktivity expedienta a pasivity percipienta).

Podľa niektorých autorov (Carey, 1989, cit. in Chandler, 2000; novšie napr. Grossberg a i., 1998, s. 16) je vytvorenie prvých komunikačných modelov prenosového typu vyústením vynálezov nových alebo zdokonalení už jestvujúcich prenosových prostriedkov (napr. doprava, spoje) v priebehu 19. storočia. Práve v takýchto podmienkach ľudského vývoja možno azda najpravdepodobnejšie hľadať zdroje metafory dopravy, poštovej zásielky alebo potrubia (podľa Chandler, 2000; Underwood, 2003c), využívanej na popis komunikácie. Samotné slovo komunikácia sa v počiatkoch používalo práve v oblasti dopravy a armády (Craig, 2001).¹

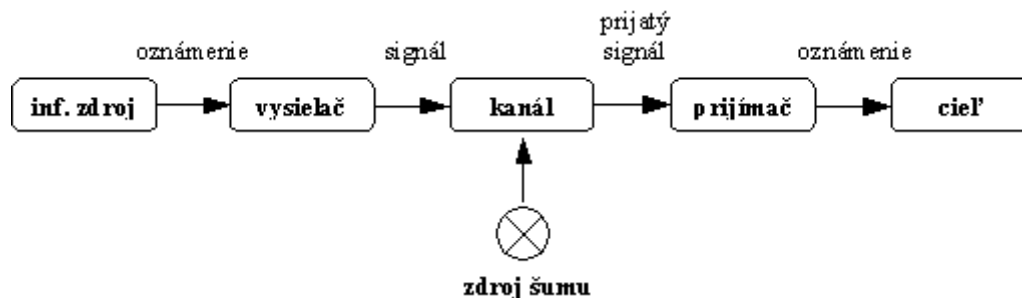
Prvými teoretickými modelmi, ktoré boli postavené práve na myšlienke prenosu, sú: 1. model komunikácie Shannona a Weavera a 2. Lasswellov model.

¹ Aj dva spomedzi troch významov slova komunikácia v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003) prináležia k doprave: komunikácia ako cesta a ako verejná doprava.

MATEMATICKÝ MODEL KOMUNIKÁCIE SHANNONA A WEAVERA

V neskorých 40. rokoch 20. storočia prebiehal v laboratóriách Bell Telephone Company v USA výskum efektivity prenosu signálu cez telefón pod vedením inžiniera Clauda E. Shannona. Ten vo svojej časopisecky publikovanej štúdií opísal čisto technickú stránku prenosu signálu a zaviedol v teórii komunikácie (informácie) dodnes hojne používané pojmy (napr. redundancia, komunikačný šum). V rovnomennom knižnom reprinte štúdie – *Mathematical Theory of Communication* (1949) – už nájdeme aj esejistický úvod Warrena Weavera, naznačujúci možné využitie modelu v humanitných vedách, hoci Shannon v pôvodnej štúdií považoval napríklad význam za problém irelevantný pre realizovaný technický výskum. Pritom práve význam a narábanie s ním je v komunikácii to azda najväčšmi „ľudské“, a preto je aplikovanie tohto modelu na výskum iných rovín komunikácie ako úrovne signálu, teda nositeľa informácie, rizikové.

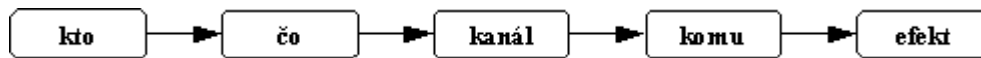
Obrázok 1 Model komunikácie Shannona a Weavera

LASSWELLOV MODEL

Politológ a sociológ Harold D. Lasswell v roku 1948 (resp. už v priebehu 40. rokov 20. storočia) pri uvažovaní o procese masovej komunikácie vyslovil tézu, že komunikačný akt úplne charakterizujeme zodpovedaním všetkých päť častí otázky (bežne uvádzanej pod názvom **Lasswellova formula**): *Kto hovorí čo akým kanálom komu s akým efektom?* V literatúre ju väčšinou nájdeme „prekreslenú“ do jednoduchej schémy, v dôsledku čoho býva označovaná ako komunikačný model.

Obrázok 2 Lasswellov model

S mnohými ďalšími modelmi prenosového typu sa možno oboznámiť v každom slovníku (napr. Reifová, 2004; Watson – Hill, 1997) či encyklopédii (McQuail – Windahl, 1989) komunikácie alebo médií.

SNAHY O ZDOKONALENIE PRENOSOVÉHO MODELU

Ak sa ukáže, že model nie je pre skúmanie komunikácie vhodný, máme tri možnosti: a) zamietnuť ho, b) prepracovať ho (t. j. snažiť sa ho zdokonaľiť), c) brať ho do úvahy, no s uvedomovaním si jeho slabých stránok.

Vo všeobecnosti pokusy o odstránenie nedostatkov prvých modelov smerovali hlavne k pridávaniu ďalších prvkov. Už zakladateľ kybernetiky Norbert Wiener (Cybernetics, 1950) uvažoval o spätnej väzbe; po jej zahrnutí sa lineárne (priame) modely menia na cirkulárne (kruhové). Často sa tiež stretujeme z rozširovaním Lasswellovho modelu (napr. model Gerharda Maletzkeho či Georgea Gerbnera). Snahy o zdokonalenie modelov však v skutočnosti zachovávajú ich prenosovú podstatu.

Z KRITIKY PRENOSOVÉHO MODELU

V nasledujúcej časti sa pokúsim zhrnúť najbežnejšie uvádzané výhrady voči prenosovým modelom komunikácie (aj v tejto časti vychádzam z uvedených zdrojov, no kvôli prehľadnosti uvádzam citácie len pri výslovne originálnych myšlienkach).

Redukcia komunikačného procesu na niekoľko prvkov, najmä pri prvotných modeloch, sklzávala k tomu, že sa prehliadalo mnoho dôležitých aspektov komunikácie: nebrali sa do úvahy napr. kontext komunikácie a komunikačný zámer, veľmi podstatné u oboch komunikujúcich strán. Vzájomná izolovanosť recipientov a ich vytŕhanie zo sociokultúrneho kontextu viedlo v teórii masovej komunikácie k zrodu dnes už prekonaných teórií „všemocných“ médií, predpokladajúcich zhodný a silný vplyv médií na všetkých ľuďoch.²

² Nazdávam sa, že súčasný laický mediálny metadiskurz je ešte stále silne ovplyvnený týmito výkladmi pôsobenia médií, čo je obzvlášť viditeľné napr. v diskusiách o pôsobení politickej komunikácie, televízneho

Podriadenie uvažovania predstave, že „vyslané“ informácie „prúdia“ smerom k percipientovi, zapríčinila jeho ponímanie ako pasívneho prvku, ktorý si z „toku vysielaných informácií“ nevyberá, nebráni sa im, pričom „pasivitu“ ako konotáciu slova príjemca si uvedomovať nemusíme.

Každý z týchto modelov prehnane zdôrazňuje účinky komunikácie (napr. v práci Shannona a Weavera bol efekt jadrom výskumu), zato však zabúda na efekt kanálu (médiá) na komunikáciu. Ďalšia rozhodujúca otázka, spochybňujúca adekvátnosť prenosového poňatia komunikácie a poukazujúca na to, že o prenose v pravom slova zmysle možno uvažovať len v prípade materiálnych nosičov významu (napr. signálov), znie: zbavuje sa „odosielateľ“ v komunikácii významu tým, že ho „odošle“? (Underwood, 2003c) Význam v skutočnosti nie je „zabalený“ do textu, preto ho z textu nemožno jednoducho „vybrať“ ako zo škatule či obálky. Jeho „prečítanie“ závisí aj od toho, z akej pozície a v akých podmienkach k textu „čitateľ“ pristupuje.

Transmisívny model komunikácie je typickým produktom pozitivistickej, kvantitatívnej, redukcionistickej sociálnovednej paradigmy. Podstatu komunikácie vystihuje, no keďže, tak ako akýkoľvek model, musí byť jednoduchý, zákonite prehliada niektoré jej detaily. Závažné je to obzvlášť v prípade (mas-)mediálnej komunikácie, ktorá je na každom stupni komplexnejšia a prenosové modely ju preto zjednodušujú až natoľko, že miesto toho, aby pomáhali médiám porozumieť, ich chápanie dlho komplikovali.³

násilia a pornografie.

³ Na prenosovom komunikačnom modeli bola založená aj oficiálna domáca socialistická teória žurnalistiky od nástupu normalizácie v 70. rokoch 20. storočia. Pochybnosti o jednotnom vplyve propagandy na „masy“ a náhľad na príjemcu mediálnej komunikácie ako na jej aktívneho participanta, spolukonstruujúceho významy, načrtnuté ešte v socialistickom „odmäku“ konca 60. rokov v knihách Janouška (1968) a Lamsera (1969), boli dominantou ideológiou potláčané; tunajšej moci skrátka vyhovovala predstava bezprostredne a identicky pôsobiacej médií. Slovom Charvát (1991, s. 52): „V teórii informácie sme zrazu prebrali módné slová a postupne sa táto teória, ktorá si nevšima obsahu, stala idolom, ktorý [z]odpovedal dezideologizácii žurnalistiky – tohto zvrchovane politicko-ideologického nástroja strany.“

KULTURÁLNY MODEL KOMUNIKÁCIE

Kulturálny model ako uchopenie komunikácie podstatne odlišné od prenosového používajú Grossberg a i. (1998, s. 15n.), o ich výklad sa u nás v kapitole o komunikačných modeloch výrazne opierajú Jirák a Köpplová (2003, s. 46n.). Východiskom kulturálneho modelu sa stáva kultúra, a to vo svojom najširšom (antropologickom) poňatí: kultúra ako čokoľvek – či už hmotné, alebo nehmotné –, čo vytvára človek, čím sa z prírody vydeľuje, čím sa voči nej vymedzuje.

Podstatou kulturálneho poňatia komunikácie je pokus o jej uchopenie ako **prostriedku re-/produkcie kultúry**, komunikácia sa konceptualizuje ako symbolický „priestor“ umožňujúci **zdieľanie významov**.⁴ John Fiske tento prístup pomenúva semiotická škola a stavia ju do protikladu k staršej procesualnej škole (vysvetľuje komunikáciu ako proces prenosu informácie; Trampota, 2004, s. 99).

V 80. rokoch 20. storočia James Carey ako opozitum transmisívneho uvádza o čosi užšie poňatie, a to **rituálový model**, podľa ktorého komunikácia slúži na zachovanie kultúry v čase. Názov je odvodený zo širokého chápania rituálu ako nekonečne opakovanej, vysoko formalizovanej a emocionálne nabitej verejnej udalosti s osobitným vyznením pre jeho priamych účastníkov, v druhotnom dôsledku aj na kultúru ako celok (napr. na špecifickú komunitu, ale aj národ; definícia rituálu podľa Grossberg a i., 1998, s. 20). Posilňuje sa teda diachrónny pohľad, chápanie komunikácie už nie je obmedzené iba na synchronný prenos informácie, čím sa rieši problém podčiarknutý napr. Régisom Debrayom pri položení základov mediológie v roku 1979, t. j. že dovtedajšie modely preceňujú mediáciu v priestore, rovnako dôležitá je však transmisia v čase (Debray, 2004).

Pozornosť výskumu komunikácie a médií sa čoraz väčšmi zameriava na makro-javy, v snahe obsiahnuť tieto javy, podľa možnosti, v celom ich kontexte. Mimoriadne dôležitým obratom, ktorý sa uskutočnil pod vplyvom kulturálnych štúdií, je skoncovanie s vylúčením

⁴ Sloveso „zdieľať“ a jeho deriváty ako napr. „zdieľaný“, „zdieľanie“ v Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003) nenájdeme; ako bohemizmus býva odsúvané do oblasti subštandardnej lexiky, hoci sa u nás jednoznačne a frekventovane využíva vo sfére počítačov, a to nielen ako slangový výraz, ale ako názov funkcie v najrozšírenejších operačných systémoch a programoch. V slovenčine pritom výraz, ktorý by, podobne ako české *sdílet* či anglické *to share*, zastřešoval podstatné významy spájané s kultúrou – podiel na jej tvorbe i „vlastníctve“ – chýba. Preto používanie zrozumiteľného slova *zdieľať* považujem za veľmi výhodné.

„nekultúrnych“ komunikačných foriem z výskumu, čo sa v mnohom vzťahovalo práve na masívne kritizovanú mediálnu (masovú) komunikáciu: i jej produkty a prostriedky sa začali akceptovať ako integrálna súčasť kultúry (viac Reifová, 2004, s. 241 – 246).

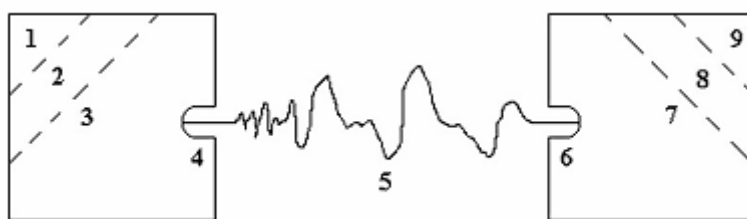
Kulturálna výskumná perspektíva využíva na skúmanie podôb a vzájomných vzťahov produktov a producentov (resp. i konzumentov, aj keď tu, myslím, bezproblémovo môžeme hovoriť o ich dvojedinosti) mediálnej kultúry predovšetkým semiotickú a diskurzívnu analýzu a etnografické metódy, t. j. pozorovanie každodenných situácií a významov, ktoré im ľudia pripisujú.

S AKÝMI MODELMI SA STRETNEME U NÁS?

Typickým príkladom prenosového modelu komunikácie, používaného pri výučbe na odbore masmediálne štúdiá na Prešovskej univerzite, je model komunikačných stupňov Sabola a Kráľa (1989, s. 34 – 37), znázorňujúci prenos informácie v rámci komunikačnej sústavy vo forme akustického signálu od odosielateľa k prijímateľovi, počítajúci s jej dvojstupňovým kódovaním a dekódovaním. Sabol vo svojich prednáškach, berúc do úvahy spätnoväzbový aspekt rečovej komunikácie ako na strane percipienta, tak i expedienta, pracuje s termínom **komunikačný oblúk**.

Obrázok 3 Komunikačné stupne

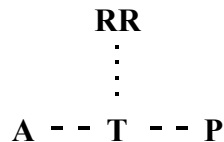
(prekreslené podľa Kráľ – Sabol, 1989, s. 35; tam aj legenda)

V rámci disciplín štylistika či žurnalistické žánre (Slančová, 1996, s. 8n.) sa využíva **schéma A-T-P** (podľa prvých písmen slov autor – text – príjemca), vychádzajúca z modelu komunikácie lingvistu Romana Jakobsona. Rovnako je tu prítomná koncepcia prenosu, no menej výrazne: komunikácia je už chápaná skôr ako interakcia autora a príjemcu,

uskutočňujúca sa prostredníctvom textu. A-T-P model zachytáva aj vzťah medzi textom a referenčnou realitou (RR), teda aspekt ozmyselňovania skutočnosti a tvorby významu.

Obrázok 4 Model komunikácie „A-T-P“

Okrem charakterizovaných modelov sa pri výučbe, samozrejme, intenzívne pracuje aj s kultúrnym (semiotickým) chápaním komunikácie, a to najmä na predmetoch, ktoré sa snažia o interpretáciu postavenia médií v spoločnosti, osobitne pri analýze produkcie súčasných mediálnych textov a ich (značne ritualizovanej) recepcie, „čítania“ (knižne Rusnák, 2002).

MODELY NA VÁHE?

Každý z modelov je pre vedeckú komunitu svojsky prítlačlivý. Transmisívny model ponúka možnosť (a nielen vedcovi, i laikovi) jednoducho a pohotovo „nakresliť komunikáciu“ skrýva prísľub výskumu realizovateľného rýchlejšie (zvlášť cenené, a preto uprednostňované v aplikovanom mediálnom výskume) než v rámci kultúrneho modelu, ponúkajúceho zas komplexnejší pohľad na komunikáciu.

Ak si položíme otázku, ktorý z modelov je lepší, nepoložili sme si otázku správnu. Aj komunikačné modely sú len interpretáciami reality, hoci vytvorené vedeckou metódou. Tento konštruktivistický pohľad na vedu hovorí, že skúmanie reality závisí od toho, ako ju myšlienково a jazykovo uchopíme. Orientáciu v slovníku používanom stúpenkami jednotlivých modelov by mohla zjednodušiť nasledujúca tabuľka.

Tabuľku 1 Metadiskurzívna slovná zásoba spojená s modelmi komunikácie

poňatie (model) komunikácie	prenosové	kulturálne
Komunikácia je...	prenos informácií, proces ich vysielania (odovzdávania) a prijímania	prostriedok re-/produkcie kultúry v čase, zdieľanie významov
Kto sa zúčastňuje na komunikácii?	komunikanti: odosielateľ (expedient) a prijímateľ (prijemca, percipient, recipient, adresát), v mediálnej komunikácii publikum	participanti: producent (tvorca, autor) a používateľ (konzument), v mediálnej komunikácii publiká (napr. tzv. interpretatívne komunity)
Kde komunikácia prebieha?	komunikačný kanál; priestorová doména	prostredie, kultúra; časopriestorová doména
Čo je obsahom komunikácie?	informácia, oznámenie	význam

Zaradenie sa používateľom toho-ktorého „slovníka“ nemusí nutne znamenať úmyselné zaujatie určitej teoreticko-metodologickej pozície, je však – či si to uvedomujeme, alebo nie – prijatím istého rámca, ktorý nás, pravda, môže a zrejme aj bude vo výskume usmerňovať.

Pri rozoberaných komunikačných modeloch ide o dve z možných chápaní toho istého javu. Práve tieto dve poňatia sú citované azda najčastejšie, pretože každé z nich stojí v centre dvoch paradigiem komunikačných a mediálnych štúdií, bežne označovaných za protichodné: 1. dominantnej (tradičnej) a 2. alternatívnej (kritickej): prvej zodpovedá transmisívna, pre druhú je zas charakteristická kulturálna perspektíva. Prenosový model sa stal predmetom značnej kritiky. Dosiaľ na ňom lipnú mnohí paradigmatickí tradicionalisti, i keď si nie vždy musia viaceré nedostatky modelu uvedomovať. Prívržencami alternatívnej paradigmy je – často však len ostentatívne, zo snahy o jednoznačné dištancovanie sa od „starej“, „obmedzenej“ vedy – zavrňovaný. Nie celkom oprávnené; procesuálne modely komunikácie totiž významne prispeli k systematizácii, a tým aj inštitucionalizácii štúdia komunikácie a médií.

Bez prenosového poňatia komunikačného procesu sa, nepochybne, ani súčasné univerzitné štúdium médií nezaobíde. Stále totiž ostáva základnou „príručkou anatómie“ komunikačného procesu, z ktorej sa, aspoň v začiatkoch štúdia, dá vychádzať, je to najjednoduchšie uvedenie

do štúdia jazyka, komunikácie, médií. Neskôr, v snahe o komplexnejšie, kontextuálne ukotvené poznávanie komunikácie, o uchopenie významu a komunikácie v ich reálnej celistvosti, je vhodnejšie uprednostniť kultúrny model komunikácie, ktorý naše myslenie o komunikácii paradigmaticky značne mení a tým nám „otvára oči“, aby sme komunikáciu mohli vidieť v jej „plnej kráse“.

ZDROJE

- Burton, Graeme – Jiráček, Jan: Úvod do studia médií. Brno: Barrister&Principal 2003. 392 s.
- Carey, James: Two Views of Communication: Transmission & Ritual. <http://www.scholars.nus.edu.sg/landow/post/poldiscourse/2views.html> [20. 3. 2006]
- Craig, Robert: Communication. In: Sloane, Thomas O.: Encyclopedia of Rhetoric. New York: Oxford University Press 2001. <http://spot.colorado.edu/~craigr/Communication.htm> [13. 1. 2004]
- Debray, Régis: What is Mediology? Angl. preklad Martin Irvine. http://www.georgetown.edu/faculty/irvinem/theory/Debray-What_is_Mediology.html [26. 1. 2004] Pôvodne: Qu'est-ce que la médiologie? Le Monde Diplomatique. August 1999, s. 32. <http://www.monde-diplomatique.fr/1999/08/DEBRAY12314>.
- Dominick, Joseph R.: The Dynamics of Mass Communication. 4. vyd. McGraw-Hill 1993. 616 s.
- Griffin, Em: A First Look at Communication Theory. McGraw-Hill 1991. 412 s.
- Grossberg, Lawrence – Wartella, Ellen – Whitney, David Charles: MediaMaking. Mass Media in a Popular Culture. Thousand Oaks, London and New Delhi: Sage Publications 1998. 442 s.
- Chandler, Daniel: The Transmission Model of Communication. 9. 5. 2000. <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/short/trans.html> [16. 9. 2005]
- Charvát, Juraj: Slovenská novinoveda v období tzv. normalizácie. Otázky žurnalistiky, 34, 1991, č. 3 – 4, s. 51 – 57.
- Janoušek, Jaromír: Sociální komunikace. Praha, Svoboda 1968. 176 s.
- Jiráček, Jan – Köpplová, Barbara: Média a společnost. Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace. Praha: Portál 2003. 208 s.
- Král, Ábel – Sabol, Ján. Fonetika a fonológia. Bratislava, SPN 1989. 392 s.

- Kačala, Ján – Pisárčiková, Mária – Považaj, Matej (red.): Krátky slovník slovenského jazyka. 4. dopln. a upr. vyd. Bratislava, Veda 2003. <http://www.kssj.juls.savba.sk> [28. 4. 2006]
- Lamser, Václav: Komunikace a společnost. Úvod do teorie společenské komunikace. Praha, Academia 1969. 300 s.
- McQuail, Denis – Windahl, Sven: Communication, Models of. In: Barnouw, Erik – Gerbner, George – Schramm, Wilbur – Worth, Tobia L. – Gross, Larry (ed.): International Encyclopedia of Communications. 3. diel. New York a Oxford 1989, s. 36 – 44.
- McQuail, Denis: Úvod do teorie masové komunikace. Praha: Portál 1999. 448 s.
- Reifová, Irena (ed.): Slovník mediální komunikace. Praha: Portál 2004. 328 s.
- Reifová, Irena: Studia kulturní. In: Reifová, Irena (ed.): Slovník mediální komunikace. Praha: Portál 2004. 328 s.
- Rusnák, Juraj: „Správy z druhej ruky“. Komunikačné stereotypy a ich fungovanie v médiách. Prešov, Náuka 2002. 153 s.
- Slančová, Daniela: Praktická štylistika. Štylistická príručka. 2. upr. a dopln. vyd. Prešov, Slovacontact 1996. 178 s.
- Trampota, Tomáš: Komunikace. In: Reifová, Irena (ed.): Slovník mediální komunikace. Praha: Portál 2004, s. 98 – 100.
- Underwood, Mick: The Lasswell Formula. 2003a. <http://www.cultsock.ndirect.co.uk/MUHome/cshtml/introductory/lasswell.html> [16. 9. 2005]
- Underwood, Mick: The Shannon and Weaver Model. 2003b. <http://www.cultsock.ndirect.co.uk/MUHome/cshtml/introductory/sw.html> [16. 9. 2005]
- Underwood, Mick: Transmission Models – Criticism. 2003c. <http://www.cultsock.ndirect.co.uk/MUHome/cshtml/introductory/trancrit.html> [16. 9. 2005]
- Volek, Jaromír: Úvod do komunikačních studií. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity 2002. <http://www.fss.muni.cz/struktura/katedry/medzur/dalkove.php> [28. 2. 2003]
- Watson, James – Hill, Anne: A Dictionary of Communication and Media Studies. 4. vyd. London: Arnold 1997. 251 s.

KONTAKT

michal.bocak@post.sk

O AUTOROVI

Michal Bočák je študentom 1. ročníka dennej formy doktorandského štúdia v odbore všeobecná jazykoveda.